BELÇİKA TÜRK DİASPORASI ATLASI

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

YTB

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

BELÇİKA TÜRK DİASPORASI ATLASI

YTB Yayınları: 107

Türk Diasporası Serisi

ISBN: 978-975-17-6596-3

Proje Yöneticisi
Büşra Akyüz Tunç

Editörler
Bahar Cebe
Büşra Akyüz Tunç

Akademik Danışma Kurulu
Doç. Dr. Buket Ökten Sipahioğlu
Doç. Dr. Nermin Aydemir Çavuş
Leyla Yıldırım
Mehmet Alparslan Saygın
Şeyda Nur Bilen

Yayım Koordinasyonu
Ercan Canbolat
Muhammed Enes Çalışkan

Arşiv Çalışanları
Büşra Eser
Ceyda Şahin
Semih Menteşe

Görsel Tasarım ve Uygulama
Özlem Keleş

Baskı ve Cilt
Özel Ofset Basım Yay. Mat. Tic. San. Ltd. Şti.
Matbaacılar Sanayi Sitesi 1514 Sokak No:6
Yenimahalle/ANKARA
Matbaa Sertifika Numarası:40365

Yayın Yeri ve Tarihi
Ankara, Temmuz 2026

Baskı Miktarı
1.Baskı 500 adet

© TÜM YAYIN HAKLARI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞINA AİTTİR.
Belçika Türk Diasporası Atlası içinde yer alan makalelerdeki fikirler yazara aittir ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın ve editörlerin görüşlerini yansıtmayabilir.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

BELÇİKA TÜRK DİASPORASI ATLASI
Bahar Cebe ve Büşra Akyüz Tunç

Girişim Ajans Ofset Matbaa Tic. Ltd. Şti.

1- Diaspora 2- Göç - 3- Belçika

YTB YAYINLARI
Oğuzlar Mah. Mevlana Bulvarı No: 145 P.K: 06520 Balgat - Ankara
Tel: 0(312) 218-40-00 / Fax: 0(312) 218-40-49
info@ytb.gov.tr kep adress: ytb@hs01.kep.tr
Sertifika Numarası: 67797

BELÇİKA'DAKİ TÜRK TOPLUMUNUN DİASPORALAŞMA TECRÜBESİ

M. MUSTAFA İYİ [1]

Giriş

19. ve 20. yüzyılda artan coğrafi hareketliliğe paralel olarak diaspora kavramı, anlam dönüşümüne uğramıştır. Klasik anlamda kullanılan kavram; ticaret kolonileri, Yahudilerin göçü ve köle ticareti sonucunda Batı Afrika sınırlarını aşıp modern bir anlam kazanarak Avrupa'ya yayılmıştır. Bu dönüşümle birlikte günümüzde diaspora kavramı ulus-devlet sistemi içerisinde dinî bir muhtevadan ziyade etnik ve ulusla ilişkili bir anlam kazanarak mesken ülkede aynı etnik grubun kolektif yaşamını tanımlamak için kullanılmıştır. Dolayısıyla kavram, 20. yüzyıl boyunca seküler bir anlam genişliği kazanarak etnik gruplar için de kullanılmaya başlanmıştır (Dufoix, 2008).

1960'larda başta Almanya olmak üzere Hollanda, Avusturya, Belçika ve Fransa gibi ülkelerle imzalanan iş gücü anlaşmaları sonrasında mesken ülkede kalıcı olan Türkler, zaman içerisinde Türk diasporasının oluşmasına kaynaklık etmişlerdir. 2024 yılı, Belçika ile Türkiye arasında 1964'te imzalanan iş gücü anlaşmasının 60. yıl dönümüne tekabül etmesi bakımından, Belçika'daki Türk toplumu üzerine yapılacak incelemeler açısından anlamlı bir dönüm noktası niteliğindedir. Bu çalışma, Belçika'daki Türk diasporasının iş gücü anlaşması akabinde Belçika'da kalıcı hâle gelen Türk toplumunun diasporalaşma tecrübesine odaklanmaktadır. Bu çalışma, öncelikle diaspora literatüründe öne çıkan kuramcıların yaklaşımlarını incelemekte; ardından, söz konusu kuramlarda diaspora olgusuna ilişkin ortak temalardan hareketle diasporaların temel karakteristiklerini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan yazıda, özgün bir diaspora tanımına ve diasporanın sahip olduğu karakteristik özelliklere ulaşmak amaçlanmaktadır.

1-Arş. Gör., Sosyoloji Bölümü, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, mmiyi@aybu.edu.tr ORCID: 0000-0003-3152-0757

Belçika'da üçüncü ve hatta dördüncü kuşağa ulaşan Türk diasporası mesken ülkenin bir parçası olmasının yanında diasporik karakteri sayesinde Türkiye'nin de önemli bir parçasıdır.

Diaspora Kavramı ve Diasporanın Özellikleri

Diaspora kavramı günümüze değin birçok düşünür tarafından tartışılmış ve kuramsallaştırılmıştır. Bu çalışmada, kavramı bütün hatlarıyla değerlendiren ve diaspora kavramına dair bütüncül bir yaklaşım ve teori ortaya koyan William Safran (2004), Robin Cohen (1997), Stéphane Dufoix (2003) ve Gabriel Sheffer'ın (2023) teorilerine karşılaştırmalı olarak başvurulacaktır.

William Safran'ın Diaspora Anlayışı

William Safran'a göre diaspora, mesken ülkede öteki olmayı tecrübe eden ve sembolik de olsa ana vatana yönelimi olan bir kimliktir. Hatta Safran'ın kuramsallaştırmasında diaspora üyeleri geri dönüş mitini muhafaza eder. Diasporanın sahip olduğu "ana vatan oryantasyonu" onu mesken ülkede sıradan yaşayan göçmen gruplardan ayırmaktadır. Bu nedenle Safran, diasporayı bir üyelik ve kimlik meselesi olarak ele alır ve bunun bağlantısal, bağlamsal ve zamansal olduğunu hatırlatır. Dolayısıyla diaspora mesken ülkeye uyum sağlamış olsun veya olmasın mesken ülke dışında düşünsel, duygusal, kültürel veya sembolik bir vatana sahiptir (Safran, 2004). Bu nedenle Safran yeni kuşaklarda ana dili yetkinliği olmasa da diasporik duyarlılık ve ana vatan yöneliminin muhafaza edildiğini belirtir.

Mesken ülke dışındaki bu vatan anlayışı nedeniyle diasporalar, mesken ülkede vatana dair yönelimleri nedeniyle bir hatırayı içlerinde barındıran, ana vatanlarının kültürünü veya dinini yansıtan kurumlara, sembolik nesnelere veya pratiklere sahip mahalle, kurum veya kuruluşlar inşa edebilirler. Diasporik kimliğin sürdürülmesinde ana vatan dışında yaşayan diasporalar; geniş ailelere, etnik-dinsel merkezli gelenek göreneklere, ritüellere ve anılara olan düşkünlüğü ile öne çıkar. Bunun yanında diasporik kimlik mesken ülkedeki kentsel ortamlarda önemli bir kitlenin kurumsallaşması ile de yakında ilgilidir. Örneğin, Çin mahalleleri (*Chinatowns*), Küçük İtalyalar (*Little Italies*), dernekler veya dinî mekânlar diaspora ve diasporik kimlik için önemli ve sembolik mekânlardır. Tam da bu nedenle Safran'a göre diasporalar "iki dünya arasında" yaşamayı tercih ederler. Safran'a göre mekânların yanı sıra diasporik kimliğin sürdürülmesinde aktif rol alan "elit bir kesim" etkili olur (Safran, 2004).

Robin Cohen'in Diaspora Anlayışı

Robin Cohen diasporadan bahsederken göçü incelemediğimizi ve birçok göçmen türünün diasporanın parçası olmadığını hatırlatarak başlar. Cohen (2024) için diaspora, birçok yere dağılan, ortak bir kimliği paylaşan, kendilerini hâlâ bir şekilde ana vatana göre konumlandıran ve farklı yerlere dağılmış diğer üyelerle benzerlik gösteren grup üyeleridir. Bu nedenle ona göre diaspora, bir kişinin nereye ait olduğu, kendini nerede rahat hissettiği ve nerede kimlik duygusu aradığıyla ilgilidir (Cohen, 2024). Ana vatan; menşe yeri, yerleşim yeri, yerel, ulusal ve ulusötesi bir yer, hayali bir sanal alan, tanıdık deneyimler ve samimi sosyal ilişkiler olabilir. Dolayısıyla Cohen, diasporayı ne olduğundan çok ne yaptığı üzerinden tanımlar. Cohen'in diaspora kuramında ön plana çıkan bir başka alan ise onun Weberyen "ideal tipler" oluşturarak diasporayı sınıflandırmasıyla ilgilidir. Cohen'e göre kurban, emek, imparatorluk, ticaret, yersizyurtsuzlaşmış ve kuruluş aşamasında olmak üzere altı tip diaspora vardır (Cohen, 2024).

Robin Cohen, Safran'ın diaspora tanımını da gözden geçirerek diasporanın ortak özelliklerini dokuz maddede toplar. Ona göre bu diasporik halatın dokuz koludur ve her diaspora bu dokuz özelliği sergilemeyeceği gibi çeşitli özellikler de her zaman her ortamda aynı derecede mevcut olmayabilir: (1) ana vatandan genellikle travmatik yollarla iki veya daha fazla yabancı bölgeye *dağılma*; (2) alternatif veya ilave olarak ana vatandan iş arayışı içinde, ticaret ya da başka kolonyal arzularla yayılma; (3) ana vatanla ilgili konumunu, tarihini, açılarını ve başarılarını kapsayan kolektif bir hafıza ve miti *muhafaza*; (4) gerçek veya hayali ata yurdunun *idealize edilmesi*; (5) grup içindeki çoğunluğun, ana vatanla dolaylı bir ilişki veya aralıklı ziyaretlerle yetinmelerine rağmen ana vatana *dönüş* sıklığında kolektif bir onay alan artış; (6) uzun süre korunan ve bir *ayırt edici özellik*, ortak tarih, ortak bir kültürel ve dinsel miras aktarımı ve ortak bir kader inancına dayalı güçlü bir etnik grup bilinci; (7) ev sahibi toplumlarla, kabul görmeme ve grubun başına bir başka felaket gelmesi olasılığını akla getiren *endişe*; (8) yurdun işlevini iyice kaybettiği zamanlarda dahi, başka yerleşim ülkelerinde aynı etnik grup üyeleriyle empati, ortak sorumluluk duygusu olan *dayanışma* ve (9) çoğulculuğa hoşgörü gösterilen ülkelerde kendine özgü *yaratıcı*, zenginleştirici bir yaşam olasılığı (Cohen, 2024: 21) olarak tanımlanmaktadır.

Stéphane Dufoix'in Diaspora Anlayışı

Stéphane Dufoix'a göre diaspora, üyeleri mekânsal olarak dağılmış olsa dahi, ortak bir toprak ya da yurda atıfta bulunarak kültürel veya dinsel özelliklerini ve bağlarını koruyabilen; bu sayede bir topluluk ya da birlik oluşturma yeteneğine sahip oluşumdur. Dufoix aynı zamanda diaspora kavramının, zamanla uluslararası ölçekte yeni stratejilerin bir parçası olduğu bir aktör konumuna dönüşmesini tartışır. Dufoix diasporayı ulusun bir parçası olarak görür. Ona göre ana vatanından ayrılıp başka uluslar arasına dağılmak, gönüllü olarak yaşamak ve kendi ulusal kültürünü korumak bunun en tipik örneğidir (Dufoix, 2008).

Dufoix, Safran ve Cohen'den farklı olarak diasporanın özelliklerini sıralarken diaspo-

raların tecrübe ettiği özgün göç dinamikleri ve ana vatandaki durumlarını esas alarak bir tasnif yapmaktadır. Tasnifleri arasında (1) örgütlü bir topluluk olarak Hint diasporasının temsilcileri; (2) mesken ülkede veya şehirde etnik bir nüfus olarak bulunan Fransa'daki Çin diasporası veya Los Angeles'taki İran diasporası; (3) özel bir göç mantığına sahip olan ticaret diasporaları; (4) tarihsel, ahlaki, bireysel ve kolektif bir durumu sergileyen diaspora halkı veya diasporada yaşamak mantığı; (5) ana vatandan uzaklığı -bir şekilde- içeren diasporadaki Ermeniler ve (6) geniş diasporalar içerisindeki alt bir grubu ifade eden diasporalar yer almaktadır (Dufoix, 2008).

Gabriel Sheffer'in Diaspora Anlayışı

Gabriel Sheffer, diasporaların oluşmasında etkili olan ve bağlayıcı rolü üstlenen duygu, dürtü veya manevi etkenlerin üzerinde durur. Sheffer, bu bağlayıcı unsurun tarihten bu yana dinden ziyade etnik ve ulusal ortaklık olduğunu ortaya koyar. Bu nedenle ona göre diaspora ve diasporizm; ana vatandan uzakta, mesken ülkede kalıcı olarak ikamet eden dağınık etnik grupların kimliklerini korumak ve aynı ulustan olan diğer dağınık gruplarla bağlantılarını ve dayanışmalarını sürdürmek için verdikleri politik mücadelenin adıdır (Sheffer, 2003). Böylelikle diasporalar mesken ülke, ana vatan ve uluslararası aktörler arasında karmaşık ilişkileri yansıtan devlet ötesi ağların gelişmesini sağlamaktadırlar. Diaspora mensupları mesken ülkede hayatta kalmaya çalışan ve bu ülkede kendini evinde hissetmek için elinden geleni yapan gruplardır. Sheffer'a (2003) göre diasporik kimliğin sürdürülmesi ana vatan ve mesken ülke politikalarının yanı sıra diaspora liderlerinin adanmışlığına, diaspora üyelerinin örgütlenme gücüne ve tabandan gelen olumlu tepkilere bağlıdır.

Sheffer'a göre diaspora profilinin yedi özelliği bulunmaktadır. Buna göre (1) diasporalar gönüllü veya zorunlu *göçün* sonucunda ortaya çıkar, (2) diasporik oluşumlara katılım veya bu oluşumların kurulması genellikle göçmenler mesken ülkeye yerleştikten sonra gerçekleşir, (3) diaspora mensupları genellikle etnik kimliklerini korumayı başarırlar ve bu kimlikler diasporik oluşumlarda dayanışmayı teşvik eder, (4) diasporalar genelde köken ülkede destek kuruluşları kurarlar, (5) diasporalar sadece mesken ülkeyle değil aynı zamanda ana vatan ve aynı etnik grupta oldukları diasporalar ile de ekonomik, kültürel ve siyasi alışverişte bulunurlar, (6) diasporalar ana vatanları ve aynı ulusun diğer dağınık kesimleriyle iletişim hâlindedir, (7) mesken ülkede göçmenlere yönelik düşmanlık ve ayrımcılık gibi hadiseler bireyleri ve grupları etnik-ulusal diaspora örgütleri kurmaya veya var olan diaspora örgütlerine katılmaya yöneltir (Sheffer, 2003).

Diasporaların Ortak Karakteristik Özellikleri ve Belçika'daki Türk Diasporası

Diaspora kavramının kuramsallaşmasında önemli etkisi olan yukarıda adı geçen isimlerin diaspora tanımları bir arada değerlendirildiğinde diasporaların beş ortak özelliğinin ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Bunlar; (1) mesken ülkede ayırt edici özelliklere sahip olmak, (2) sembolik veya hayali de olsa ana vatan oryantasyonuna sahip olmak, (3) ortak bir hafızaya sahip olmak ve bir ölçüde bunu muhafaza etmek, (4) grup bilinci içerisinde birlik kurmak ve (5) grubu ayakta tutacak elit bir kesime sahip olmak. Dolayısıyla diaspora; mesken ülkede ayırt edici özellikleri ile dikkat çeken, ana vatan oryantasyonu ve ortak hafıza üzerinden birlik oluşturan ve elit kesimin mesken ülkedeki faaliyetleri ile tüm bu özelliklerini besleyen ve mesken ülkede evinde olduğunu hisseden topluluktur.

2022 yılı verilerine göre Belçika'da yaklaşık 250 bin Türk diasporasının yaşadığı tahmin edilmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2022). 1964'te imzalanan iş gücü anlaşması kapsamında resmî olarak Belçika'ya göç eden ve orada kalıcı olarak diasporalaşan Belçika Türk toplumu böylelikle diasporanın karakteristik özelliklerini içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda, diasporanın özgünlük, yönelim, muhafaza, örgütlenme ve katılım gibi karakteristik özelliklerinin Belçika'daki Türk diasporasını nasıl şekillendirdiği aşağıda ele alınacaktır.

Özgünlük

Diasporaların önemli özelliklerinden biri mesken ülkede ayırt edici özelliklere sahip olmasıdır. Bu ayırt edici özellik fiziksel, zihinsel, kültürel olabileceği gibi mesken ülkedeki yerleşimin ayrışması da olabilir. Tüm bunlar diasporanın, mesken ülke toplumundan farklı olması ve özgün bir karaktere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda örneğin Belçika'ya göçlerin başlarda Afyon ve çevre illerden olması ve zincirleme göç ile bu grupların da Belçika'da şehrin belirli bölgelerine yoğunlaşması Belçika'daki Türk diasporasının özgünlük özelliğini beslemiştir (Schoonvaere, 2013). Örneğin, Afyon ve Eskişehir'den gelen Türkler ağırlıklı olarak Brüksel ve Gent'e yerleşirken Orta ve Doğu Anadolu şehirlerinden gelen Türkler daha çok Limburg ve Anvers'e yerleşmiş ve Belçika'da Türk diasporasının belirli alanlarda yoğunlaşmasına yol açarak diasporanın özgünlüğüne katkı sunmuştur (Reniers, 1999; CRE, 2001). Sanayi ve madenciliğin ülkenin bu bölgelerinde olması, iş gücünün buraya gelmesinde etkili olsa da Türk diasporasının burada özgün muhitler geliştirmesi diasporalaşma açısından önemli bir adımdır (Timmerman vd., 2003).

Belçika'daki Türk diasporasının yoğun yaşadığı muhitler üzerine 1993'te yapılan bir araştırmanın sonucu zaman içerisinde bu bölgelerin değişime uğradığını, Türk diasporasının kültürünü temsil eden ticaret yerleri, dinî kurumlar gibi çeşitli ikonların geliştiğini ortaya koymaktadır (Manço, 1993). Bu durum Türk diasporasının mekân üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Bruneau'ya göre, diasporaların varlığını sürdürebilmesi için kendi kimliğini bir kuşaktan diğerine aktarabilmesini sağlayan, dinsel, kültürel ve siyasi özellikleri barındıran bir ikonografiye sahip olması gerekmektedir. İbadethaneler, top-

luluk tesisleri, restoran, manav, gazete bayileri gibi "yerler" diasporaların ikonografilerinin yapılaştığı alanlardır (Bruneau, 2010). Başkent Brüksel'de Schaerbeek Sokağı'nda neredeyse Türkçe dışında bir dilin konuşulmaması bir diğer örnek olarak gösterilebilir (Göktuna-Yaylacı, 2023). Netice itibarıyla bu durum, Belçika'daki Türk diasporasının muhit içerisinde diasporanın bir özelliği olan özgünlük kriterini inşa etmesinin sonucudur.

Yönelim

Diasporanın bir diğer özelliği de fiziksel, sembolik veya hayali de olsa ana vatan yönelimine sahip olması yani ana vatana dair bir oryantasyonu olmasıdır. Diaspora teorisyenleri başlarda bu durumu geri dönüş miti üzerinden açıklasa da modern diasporalarda ana vatana geri dönüşü içeren ancak onu da aşan fiziksel, sembolik, hayali, ekonomik veya siyasal düzeyde olabilecek ana vatan yönelimi mevcuttur. Bu örnek, ana vatana yatırım yapmayı içeren bir yönelim olmasının yanında mesken ülkede yaşamasına rağmen ana vatandaki hava durumunu takip etmeyi içeren sembolik bir yönelim de olabilir. Örneğin Türkiye'nin sosyoekonomik açıdan gelişim gösterdiği dönemlerde Avrupa'daki Türk diasporasının Türkiye'ye geri dönüş göçleri gerçekleştirdiği bilinmektedir. Ana vatana böylesi bir yönelimi Belçika'daki Türk diasporasında da görmek mümkündür (Balcı & Michielsen, 2013).

Yönelim özelliğinin bir diğer göstergesi ise diaspora üyelerinin eş tercihlerinde hâlâ ana vatana yönelmeleridir. Her ne kadar yeni kuşaklar diaspora içerisinde eş tercihinde bulunsa da günümüzde hâlâ ithal damat veya gelin olgusu önemli bir unsurdur. Belçikalı ve Türk yetkililerin hesaplamalarına göre 1986'da Türkiye'den gelen damat veya gelin 627 kişiyken, 1994'te bu sayı 1.720, 2000'de ise 1.300'dür (CRE, 2001). Başka bir araştırma Belçika'daki Türk toplumunun Türkiye'den yaptıkları evliliklerin oranını 7/10 olarak vermektedir (Jamoulle, 2010: 37). Ancak 2011 yılında Belçika devletinin, ülke dışından yapılan evliliklerde eşi Belçika'ya getirebilmek için "yeterli lojman büyüklüğü" ve "gelir seviyesi" gibi yeni şart getirmesiyle bu oranın 4/10 seviyelerine gerilediği belirtilmektedir (Taş, 2018). Her ne kadar zaman içerisinde düşüş olsa da eş tercihinde önceliğin ana vatandan yana olması Belçika'daki Türk diasporasının ana vatan oryantasyonu açısından önemli bir durumdur.

Bir diğer yönelim ise Belçika'daki Türk diasporasının medya takibidir. Örneğin 1995'te yapılan bir araştırma Belçika'daki Türk diaspora üyelerinin %53'ünün *Hürriyet*, %16'sının *Türkiye*, %4'ünün *Milliyet* ve *Tercüman*, %3'ünün *Millî Gazete* ve *Cumhuriyet* gazetelerini takip ettiğini ortaya koymuştur (CRE, 2001). Bu veriler zamanla değişiklik gösterse de özellikle televizyonun yaygınlaşmasıyla birlikte Türkçe yayın yapan kanalların takip edildiği görülmektedir (CRE, 2001). Belçika'daki Emirdağ ve Posoflu Türk toplumu üzerine yapılan bir başka araştırmanın sonuçları ise Belçika'da yaşayan Emirdağ ve Posoflu göçmenlerin etnik iletişim süreçlerine yoğun biçimde katıldıklarını ortaya koymaktadır (Göktuna-Yaylacı, 2014).

Yönelim kapsamında örnek verilebilecek bir diğer unsur da Türkiye'ye yönelen yatırımlardır. Türkiye'de bir dönem ülkeye döviz girdisi sağlamak amacıyla diasporanın dövizine

talip olunmuştur. Bunun yanında o dönemde diaspora tarafından Türkiye'de kurulan birçok çok ortaklı şirket ve ana vatanda taşınmaz sahibi olmak da ekonomik anlamda ana vatana yönelimin bir göstergesidir. Örneğin 1998'de Belçika'daki Türk diasporası üzerine yapılan araştırmanın sonucuna göre katılımcıların %64'ünün Türkiye'de bir taşınmazı vardır (Kesteloot vd., 1997). Hatta Valon Bölgesi'nde yaşayan Türklerin hemen hepsinin bir taşınmazı olduğu tespit edilmiştir (CRE, 2001). Türk diasporası 2000'li yıllardan sonra her ne kadar Belçika'ya yatırım yapsa da Türkiye'ye yönelik yatırımları da devam etmektedir (Gelekçi & Köse, 2011).

Yönelim noktasında değinilmesi gerekilen bir diğer husus diasporanın defin tercihiyle ilgilidir. Her ne kadar Türk diasporası Belçika'da 60 yıllık bir tecrübeye sahip olsa da Almanya, Hollanda, Avusturya veya Belçika'daki genç kuşak Türk toplumu günümüzde hâlâ STK'ların cenaze fonlarına dahil olarak Türkiye'deki köylerine defnedilmeyi tercih etmektedirler. Bu, mesken ülkedeki Müslüman mezarlıklarının kalıcı olmamasıyla ilgili prosedürlerin yanı sıra Türk toplumunun ana vatana aidiyet beslemesiyle de yakından ilgilidir. Ana vatana olan bu yönelim Türkiye'de doğup büyümüş birinci ve ikinci kuşak için anlaşılır olsa da Belçika'da doğmuş üçüncü kuşaklarda da yaygın bir tercih olması diasporanın ana vatan yönelimine dair önemli bir göstergedir. Bu konuyla ilgili Belçika İslam Temsil Kurulu Başkanı Mehmet Üstün 2020'deki bir röportajında, "Birinci nesil Türk ve Faslı vatandaşların yaklaşık %90'ı ana vatanlarında gömülmeyi tercih ediyorlar ancak Belçika'da gömülmeyi tercih edenlerin sayısı gün geçtikçe artıyor," (Alan, 2020) demiştir. Üstün'ün yorumuna rağmen Belçika'daki mezarlıkların belirli süreliğine kiralanması, Müslüman mezarlıkları için yeterli alanın olmaması gibi etkenlerin yanı sıra, Belçika'daki Türk toplumunun Türkiye'de defnedilmeyi tercih etmesinde belirleyici olanın ana vatan yönelimi olduğunu söylemek mümkündür.

Muhafaza

Diasporaların bir diğer özelliği de ortak bir hafızaya sahip olmak ve bir ölçüde ortaklığı muhafaza etmektir. Dolayısıyla diasporaların önemli bir özelliği muhafazakâr bir karaktere sahip olarak bu değerleri sonraki nesillere aktarmaktır. Burada muhafaza edilen kültür, dil, din gibi değerlerin yanı sıra ana vatana dair başka değerlerden de bahsedilebilir. Ancak önemli bir husus olarak diaspora toplulukların ana dilini muhafazası noktasında herhangi bir şart yoktur. Yani diaspora üyesi ana dili hâkimiyeti olmasa da diasporanın bir üyesi olabilir. Başta Belçika olmak üzere Avrupa'daki dördüncü kuşağın önceki kuşaklara nazaran Türkçedeki yetkinliği azalsa da -Sheffer'in teorisinde- diaspora topluluğunun üyesi olmaya devam eder. Özgünlük kısmında bahsedildiği üzere özellikle Türk diasporasının belirli muhitlerde özgünlüğünü sürdürmesi aynı zamanda onun muhafaza özelliğine de işaret etmektedir. Bu muhitler vasıtasıyla muhafazakâr bir özellik gösteren diasporalar mesken ülkede evinde olma hissini tecrübe etmektedir.

Belçika'daki Türk diasporasının muhafaza özelliğine 1982-1992 döneminde camilerin sayısının 42'den 79'a yükselmesi örnek gösterilebilir (CRE, 2001). Resmî verilerden daha

yüksek olduğu tahmin edilen camiler, diasporanın değerlerini muhafazasını yansıtması açısından önemlidir. Yine küçük yaştaki çocukların aileleri tarafından Kur'an kursuna gönderilmesi için teşvik edilmeleri bu olguya başka bir örnektir (Manço, 1993). Dolayısıyla Belçika'daki Türk diasporası uyum uğruna örf ve âdetlerinden feragat etmemiş ve dirençle bunu korumayı başarmıştır (CRE, 2001). Burada sadece dinî değerlerin muhafazasına yönelik bir örnek gösterilse de diasporaların muhafaza özelliği ayrıca kültürel veya millî unsurları da barındırabilir.

Özgür Brüksel Üniversitesi (*Université libre de Bruxelles*), 2021'de kentte yaşayan 15-25 yaş arasındaki Müslüman gençlerin kimlik ve aidiyet algıları ile günlük hayatta karşılaştıkları sorunlarla ilgili bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma kapsamında %65'i Fas ve %17'si Türkiye kökenli katılımcılardan elde edilen sonuçlara göre, gençlerin %73'ü Brüksel'de kendilerini "evlerinde" hissetmekte ve gençlerin çoğu köken ülke ile bağlarını korumaktadır. Türk gençlerin %80'i, Türkiye'deki aileleri ve arkadaşlarıyla iletişimlerini sürdürdüğünü aktarmıştır. Katılımcı gençlerin %98'i de dinin hayatlarında önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir (Perspektif, 2021).

Örgütlenme

Diasporaların bir diğer önemli özelliği örgütlenmedir. Örgütlenme aslında diasporaların grup bilinci içerisinde birlik kurması ve bahsedilen özgünlük, yönelim ve muhafaza özelliklerinin eylem hâline dönüşerek somutlaşmasıdır. Sheffer (2003) bu anlamda diasporaların, Benedict Anderson'un (1999) ulusu "hayali cemaatler" olarak tarif ettiği gibi, tasavvur edilen unsurlardan ziyade somut örgütlenme becerisi olan ve eylem kapasitesi geliştiren somut varlıklar olduğunu belirtir. Tüm bunları ise diasporizm olarak vurgular. Bu anlamda Sheffer'dan hareketle diasporaların örgütlenmesi aslında diasporizmin göstergesidir denebilir. Belçika'daki Türk diasporası açısından iş gücü anlaşmasının hemen akabinde Belçika'da kurulan hemşehri dernekleri örgütlenmeye örnek gösterilebilir. Bu örgütler sayesinde Belçika'da birlik ve beraberliğin gerçekleşmesi söz konusudur.

Belçika'daki Türk diasporasının örgütlenme faaliyetleri başta hemşehri dernekleri üzerinden olsa da zamanla diasporanın sivil toplum kapasitesi artmış ve bu anlamda toplumsal hayatın her alanını içeren ve Türk diasporasına ait birçok dernek ve vakıf kurulmuştur. Bunlar dinî kuruluşların yanı sıra ekonomi, siyaset ve kültürel faaliyetlere değin uzanan çok çeşitli yapılardır. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2020 raporuna göre, Anvers Başkonsolosluğu bölgesinde faaliyette bulunan dernek sayısı 2019 yılı itibarıyla 80, Brüksel Başkonsolosluğu bölgesinde ise toplam 123'tür. 2022 verilerine göre Belçika'da Türk diasporasına ait toplamda 243 tane sivil toplum kurumu bulunmaktadır (ÇSGB, 2022). 2011'de yapılan bir araştırmaya göre, Belçika Türk diasporasının %39'unun sivil toplum kuruluşlarında üyeliği bulunmaktadır (Gelekçi & Köse, 2011).

Diasporadaki STK'lar, ana vatandan gelen değerlerin taşınarak etnik ve kültürel kimliğin oluşmasına yardımcı olurken, asimilasyona karşı da bir kalkan olarak görülmektedir

(Köşer-Akçapar, 2009). Türk diasporasının Belçika'da kurdukları dernekler ve sivil toplum örgütleri Türklerin kendi varlıklarını koruması ve kültürel değerlerini yeni kuşaklara aktarabilmesi, yaşadıkları toplumda etkin olabilmeleri için diasporaların başvurdukları stratejilerden biri olmuştur.

Katılım

Diasporaların önemli bir diğer özelliği de diaspora topluluğunu ayakta tutacak ve yönlendirecek elit bir kesime sahip olmasıdır. Burada elit ifadesi ile anlatılmak istenen diasporanın faaliyetlerine yön verecek, sorumluluk alacak kişilerdir. Bu kişiler diasporanın sosyal veya siyasi katılımını destekler ve bu yönde faaliyet göstererek diasporanın mesken ülkedeki gündeme dahil olmasını sağlar. Burada siyasal katılım gibi unsurların yanında sivil toplum, kamuoyundaki tartışmalara katılım gibi farklı unsurlar da bulunabilir. Elit kesimi, sivil toplum çalışanları yanında politika içerisinde yer alan kişiler de oluşturabilir. Diasporadaki bu elit kesim "akil" kişiler olarak diasporanın yukarıda sayılan özelliklerinin var olması için liderlik rolünü üstlenir.

Belçika'daki Türk diasporasının siyaset ve politika alanındaki katılımına 1999 genel seçimlerinde Belçika senatosuna iki kadın senatörün seçilmesi, 2000'deki seçimlerde Türk diasporası içerisinden 28 belediye meclis üyesinin seçilmesi örnek gösterilebilir. Bu katılım sonraki yıllarda da artış göstererek devam etmiştir. Nitekim 2012 yılı Belçika yerel seçimlerinde Belçika doğumlu Türk Emir Kır'ın Saint Josse'den belediye başkanı seçilerek yerel seçimlerde galip gelen ilk yabancı uyruklu siyasetçi olması; 25 Mayıs 2014 yılında yapılan genel ve bölgesel seçimlerde altısı federal milletvekili olmak üzere 11 Türk adayın parlamentoya girmeye hak kazanması; 26 Mayıs 2019 seçimlerinde Hasan Koyuncu, Şevket Temiz, Emin Özkara ve İbrahim Dönmez'in Brüksel Parlamentosu'na seçilmesi Türk vatandaşlarının daha fazla siyasete ilgi duymasını sağlayacak önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Belçika'daki Türk diasporasının katılımı açısından bir diğer önemli örnek de Türkiye'nin mevcut Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı olan Mahinur Özdemir Göktaş gösterilebilir. Göktaş, 24 Haziran 2009'de Brüksel Başkent Bölgesi'nde, Hristiyan demokrat çizgideki CDH'den (Hümanist Demokratik Merkez) Brüksel Meclisi'ne seçilmiştir. Böylece Avrupa'da ve Belçika'da vekil seçilen ilk başörtülü kadın olmuştur. 29 Mayıs 2015 tarihinde Ermeni iddialarını "soykırım" olarak tanımlamayı reddetmesi nedeniyle partisinden ihraç edilerek siyasete Mayıs 2019 tarihine değin bağımsız milletvekili olarak devam etmiştir (Özalp, 2015).

Sonuç

Türkiye ve Belçika arasında 1964'te yılında imzalanan iş gücü anlaşmasıyla Belçika'ya giden Türk işçileri, zamanla ailelerini de yanlarına almasıyla Belçika'da kalıcılaşmış böylelikle 1970'lerde Belçika'da Türk diasporası oluşmaya başlamıştır. Bu süreçte Türk diasporası, -diasporaların karakteristik özellikleri olan- özgünlük, yönelim, muhafaza, örgütlenme ve katılım olgularını farklı şekillerde tecrübe etmiştir. Bunlar her diaspora grubunda farklı

şekillerde kendini gösterse de bir grubun diaspora olarak tanımlanması için önemli kriterlerdir.

Avrupa'daki birçok ülkede olduğu gibi Belçika'daki Türk diasporasının göçün ilk yıllarında kaldıkları işçi yurtları veya fabrikalarının içerisinde mescitler kurmaları ve bu mescitlerin zamanla diaspora camilerine dönüşmesi diasporanın muhafaza karakterini betimler. Zincirleme göç ve aile birleşimi gibi süreçler ise Belçika'daki Türk diasporasının belirli muhitlerde yoğunlaşmasına ve yeni kuşakların bu muhitlerde yetişmesine, böylece diasporanın mesken ülkede özgün kimliğini korumasına katkı sunmuştur. Benzer şekilde diasporadaki STK'lar da Belçika'daki Türklerin örgütlenme, muhafaza ve ana vatan yönelimini beslemiştir. Dolayısıyla Belçika'da üçüncü ve hatta dördüncü kuşağa ulaşan Türk diasporası mesken ülkenin bir parçası olmasının yanında diasporik karakteri sayesinde Türkiye'nin de önemli bir parçasıdır. Böylelikle Belçika'daki Türkler, sahip olduğu 60 yıllık tecrübe ile Belçika'da evinde olma hissini deneyimleyen ve diasporik kimliği ile Türkiye'ye dair aidiyet geliştiren önemli bir diasporik topluluktur.

Kaynakça

Alan, G. (2020, May 13). Belçika'daki Müslüman mezarlıklarına gömülmeyi tercih eden Türk vatandaşlarının sayısı artıyor. Euronews. https://bitly.cx/bSg2 .

Anderson, B. (1999). *Imagined Communities.* Verso.

Balci, Z. ve Michielsen, J. (2013). *De betovering van een thuisland: Dynamieken van Terugkeermigratie van tweede generatie Belgisch-Turkse jongeren.* Steunpunt Inburgering en Integratie.

Bruneau, M. (2010). "Diasporas, Transnational Spaces and Communities", *Diaspora and Trans-nationalism: Concepts, Theories and Methods* içinde, (Ed: R. Bauböck & T. Faist), Amsterdam University Press.

Centre De Relations Européennes [CRE]. (2001). *Belçika'da Türkler 40 Yılı (1960-2000) Sorunlar, Gelişmeler, Değişmeler.*

Cohen, R. (2024). *Küresel Diasporalar Giriş*. GAV Perspektif Yayınları.

Dufoix, S. (2008). *Diasporas*. University of California Press.

Gelekçi, C., & Köse, A. (2011). *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler. Phoenix.*

Göktuna Yaylacı, F. (2023). *Belçika'ya Göç. İçinde Cumhuriyetin Göçlerle Dolu 100 Yılı* (Ed. Gazanfer Kaya), Cem Yayınevi, 449-459.

Göktuna Yaylacı, F. (2014). "Belçika'da Yaşayan Türklerin Etnik Toplumsal İletişim Süreçlerine Katılımları: Emirdağ ve Posof Kökenliler Örneği." *İdealkent*, no. 14, 153-181.

Jamoulle, P. (2010) *Troubles des transmissions dans les quartiers populaires à forte densité Immigrée.* Bruxelles: FRB.

Kesteloot, C., De Decker, P. & Manço, A. (1997). "Turks and their housing conditions in Belgium: Brussels, Ghent and Visé." *Housing Carreers of Tukish Immıgrants* in Europe içinde (Ed. Van Kempen, R. & Özüekren, S.). Université d'Utrecht, 67-96.

Köşer Akçapar, Şebnem. "Turkish Associations in the United States:Towards Building a Transnational Identity", *Turkish Studies*, 10, (2), June 2009, ss.165-193.

Manço, A. (1993). *Organisation de l'Islam et positions des leaders d'opinion turcs en Belgique,* CBAI Agenda Intercultural. 12-16.

Manço, A. (2000). "Belçika'da Türklerin 40 Yılı (1960-2000): Sorunlar, Gelişmeler, Değişmeler." *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (1), 119-133.

Özalp, G. (2015). "Türk Kökenli Siyasetçilere 'Soykırım' Baskısı." https://web.archive.org/web/20150531022506/http:/www.amerikaninsesi.com/content/turk-kokenli-siyasetcilere-soykirim-baskisi/2800481.html

Perspektif. (2021, October 26). "Türkiye Kökenli Gençler Brüksel'de Kendileri 'Evlerinde' Hissediyor." https://perspektif.eu/2021/10/26/turkiye-kokenli-gencler-brukselde-kendilerini-evlerinde-hissediyor/

Reniers G. (1999). "On the history and selectivity of Turkish and Moroccan migration to Belgium." *International migration* (Geneva, Switzerland), 37(4), 679–713. https://doi.org/10.1111/1468-2435.00090

Safran, William. (2004). "Deconstructing and Comparing Diasporas." *Diaspora, Identity and Religion: New Directions in Theory and Research* içinde. (Ed. W.Kokot, K.Tölölyan, C.Alfonso). Routledge, 9-30.

Schoonvaere Q. (2013). *Demografısche Studıe Over De Populatıe Van Turkse Herkomst In Belgıë.* Centre de recherche en démographie et sociétés & Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding.

Sheffer, G. (2003). *Diaspora Politics At Home Abroad*. Cambridge University Press.

Taş, E. (2018). "Türkiye'den Belçika'ya Damat Göçü ve Psikolojik Etkileri." *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 15, 341-352.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı [ÇSGB]. (2024). Dış İlişkiler 2022 Yılı Raporu Yurt Dışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişmeler ve Sayısal Bilgiler. https://www.csgb.gov.tr/yayinlar/raporlar/dis-iliskiler-ve-avrupa-birligi/

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022). *Türkiye-Belçika İlişkileri*. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-belcika-siyasi-iliskileri-.tr.mfa

Timmerman, C., Vanderwaeren, E., & Crul, M. (2003). The Second Generation in Belgium. *International Migration Review*, 37(4), s. 1065-1090. https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00170.x